

KIBRIS VE BALKAN TÜRKLERİ EFSANELERİNİN ANADOLU EFSANELERİYLE MUKAYESESİ*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YARDIMCI*

Bir doğa olayının, bir varlığın meydana gelişinin, doğa elemanlarından birinde olan değişikliğin, olağanüstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının halk hafızasında ve hayâlinde yaşayan biçimiyle belli bir yere ya da bir olaya bağlanarak olağanüstü olaylarla süslenip anlatıldığı hikâyelere efsane denir.

Efsane karşılığı olarak *söylence* ve *rivayet* terimlerini kullananların da olduğu görülmektedir. Dini nitelikli efsanelere ise *menkıbe* denmektedir. Ahmet Yaşar Ocak, menkıbe için: “*Menkıbe yahut menakıb, tasavvuf tarihinde, sûfilerin izhar ettikleri harikulâde olaylar demek olan kerametleri nakleden küçük hikâyeler mânâsına tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Şu halde menakıpların esasını kerametler teşkil eder.*” demektedir.¹

Efsane terimi diğer Türk boylarından:

Azerbaycan’da: *Esatir, mit, efsane*

Türkmenistan’da: *Epsana, rovayat*

Kazakistan’da: *Anız*

Kırgızistan’da : *Ulamış, mif*

gibi adlarla anılırken, Kıbrıs ve Balkan Türkleri arasında Anadolu’da olduğu gibi *efsane* ve *rivayet* terimleriyle ifade edilmektedir.

Kıbrıs efsanelerinin kimileri Anadolu’da, Akdeniz yörelerinde anlatılan efsanelerin varyantları biçimindedir. İçel efsaneleriyle Kıbrıs efsaneleri büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Kıbrıs’taki *Ahmet Seydül Bedevi* efsanesindeki *Bedevi*’nin elindeki asayı yere vurarak tatlı su çıkarması olayının varyantları Anadolu’daki bazı efsanelerle ortaklık göstermektedir.

*Rivayete göre Seydül Bedevi, İslâm fütühatı esnasında sahile çıkmış ve susayan müminlere su temin için elindeki âsâyı yere vurmuş ve denizin dibi olmasına rağmen yerden tatlı su fişkırmıştır. Bu su halâ akmakta olup yüzyıllar sonra inşa edilen manastırı ziyarete giden Hristiyanlarca kutsal su anlamına gelen ‘ayazma’ adını almıştır.*²

Asayı yere vurarak su çıkarma ile ilgili motiflere Balkan Türkleri arasında anlatılan efsanelerde de sık sık rastlanmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri Arnavutluk efsanelerinden *Sarı Saltuk Efsanesi*’nde görülmektedir.

Kıbrıs, Anadolu ve Balkan ülkelerindeki Türk halkları arasında anlatılan efsanelerin önemli bir bölümünde rüya motifi ön plana çıkmaktadır. Bu rüyaların en önemlilerinden biri ünlü Romen şairi *Mihail Eminescu*’nun *Hammer*’in bir eserinden esinlenerek yazdığı destanda işaret ettiği Âşık Paşaoğlu tarihinde ayrıntılı olarak anlatılan Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşuna ait efsanedeki rüya motifidir. Bu rüya şu şekilde dile getirilmektedir:

Osman Gazi uyuyunca rüyasında gördü ki azizin [Şeyh Edebalı] koynundan bir ay doğar, gelir Osman Gazi’nin koynuna girer. Bu ayın Osman Gazi’nin koynuna girdiği demde göbeğinden bir ağaç çıkar. Gölgesi dünyayı tutar. Gölgesinin altında dağlar vardır. Her

* III. Kıbrıs ve Balkan Türk Edebiyatları Sempozyumu, 29 Eylül 4 Ekim 1999, Köstence/ ROMANYA

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi İzmir / Türkiye

¹ Ahmet Yaşar Ocak, Türk Kültür Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Ank. 1992, s.27

² Mahmut İslâmoğlu, *Kıbrıs’ta Türk-İslâm Yırtıları ve Bunlara İlişkin Efsaneler*, Erciyes, S.193, s.21

dağın dibinden sular çıkar. Bu çıkan sulardan kimi içer, kimi bahçeler sular, kimi çeşmeler akıtır.

*Osman Gazi uykudan Gazi uykudarn uyandı. Sürdü geldi. Şeyhe haber verdi. Bunun üzerine Şeyh der ki: "Oğul, Osman! Sana müjde olsun ki Hak Taâlâ sana ve nesline padişahlık verdi. Mübarek olsun. Ve benim kızım Malhum Hatun senin helalin oldu."*³

Yugoslavya'da yaşayan Türkler arasında anlatılan Prizren'deki *Karabaş Baba Efsanesi*'ndeki:

Malta'da esir olan bir kişinin rüyasına, Prizren'de öldüğü zaman oturduğu evin arka bahçesine gömülen sonra da mezarı üzerine demirci dükkânı yapıp mezarı kaybolan Mustafa efendi girer. "Yattığım yerde rahat değilim, başımın üstünde devamlı demir dövülüyor. Burada devamlı gürültü var. Senin vazifen beni Prizren'de yattığım mezardan çıkarıp kent kabristanına defnetmektir." der.

Esir, bunu hayretle karşılayıp, sürgünler kampından nasıl çıkarım diye karşılık vermiş. Mustafa Efendi: "Sen gözlerini kapa ve yoluna koyul. Ardına hiç bakmadan yoluna devam et. Bunu yerine getirmeye başladığın andan itibaren hiçbir engelle karşılaşmayacaksın. Sana Allah yardımcı olacaktır." demiş. Mustafa efendinin söylediğini yerine getiren hükümlü kendini Pirizren'de çeşme başındaki büyük kaya üzerinde bulmuş. Camiden çıkan müminler onunla ilgilenince başına gelen ve kendisine verilen görevi anlatmış. Rüyasında tasvir edilen yere polisleri de alarak gelmişler. Demirci dükkânındaki örsü çekip altındaki toprağı kazınca cesedi bulmuşlar. Başında kara bir nişan olduğu için ona *Karabaş* demişler. Hükümlünün rüyasında tasvir edilen yere götürüp bugünkü kabrine defnetmişler. Daha sonra da bir türbe yaptırmışlar.⁴

Bu rüya ve yine Prizren'deki *Karslı Ali Efendi Efsanesi* 'ndeki Prizren'de yaşayan bir şahsın gece rüyasında Ali Efendi'yi görüşü ve Ali Efendi'nin ona kendi mezarı üzerine bir türbenin yapılmasını söylediği rüya motifi de Türk efsanelerinde rüya motifinin ön plana çıktığı efsanelerdendir.

Anadolu'da, Elazığ iline bağlı Harput bucağında bulunan *Arap Baba Efsanesi* 'nde de rüya motifi ön planda görülmektedir. Bu efsaneye göre:

Yıllardan birinde Harput ve çevresinde büyük bir kuraklık olur. Buna bağlı olarak da kıtlık ve açlık başlar. Harputlu kadınlardan biri rüyasında Arap Baba'yı görür. Rüyasında gördüğü bu kişinin başını keser, kuru bir çay yatağına atarsa yağmur yağacaktır.

Gördüğü rüyanın etkisinde kalan kadın Arap Baba'yı bulur ve başını kesip kuru bir çay yatağına atar. Bir müddet sonra yağmur yağmaya başlar. Bolluk bereket gelir. Aynı kadın Arap Baba'yı bir kere daha rüyasında görür. Arap Baba bu defa: "Başımı getir, vücuduma ekle; yoksa ben yapacağımı bilirim." der.

*Korkuya kapılan kadın, Arap Baba'nın başını attığı yerden alıp getirir ve istenilen yere koyar. Böylece belki yeni bir felaketin önüne geçmiş olur.*⁵

Rüya motifinin yanı sıra; Anadolu, Kıbrıs ve Balkan Türk folklorunda *kesik baş* motifinin de en çok kullanıldığı tür, kahramanlık temasını işleyen, savaşları ve fetihleri konu edinen efsanelerdir. Bu efsane kahramanları Türkler tarafından evliya gözüyle görülmüş ve hepsine birer türbe yapılmıştır.

Efsanelerdeki motifler ve kişiler; türbe ve tekkelerle doğrudan doğruya ilgilidir. Bu türbelerin her biri çeşitli efsanelere bağlıdır. Bu efsaneler dilden dile, nesildern nesile anlatıla anlatıla yeni eklemelerle genişlemiş ve fantezi unsurlar ön plana çıkmıştır. Fantezi unsurları ön plana çıkaran motifler, adlarına türbe ve tekke inşa edilen bu kişilerin olağanüstü kişiliklerini ortaya koyan motiflerdir. Bunlar arasında en ilginç olanları, İslâmlık uğruna şehit olan gazilerin bazılarının kesik başlarını koltuklarının

³ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, M.E.B. Yay. İst. L970, s.10-12

⁴ Altay Suroy Receboğlu, Balkanlarda Türk Efsaneleri, Bay, S.18, s.16

⁵ Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, İst. 1976, s. 213

altına alarak başka yerlere gidip orada düştüklerini olağanüstü bir biçimde masal unsurlarıyla süsleyerek hikâye eden efsanelerdir.

Kıbrıs efsanelerinden *Canbolat Efsanesi*'ndeki *Cabolat*'ın kelle koltuğunda savaşa devam etmesi ve Makedon efsanelerinden *Sarı Kızlar* efsanesindeki *Sarı Kızlar*'ın kellelerini koltuklarına alarak düşmanın peşinden koşmaları olayı, Yunanistan'da Florina'nın Gazi Yakup Bey tarafından fethini anlatan efsane, Kosova'da; Budinli Gülbaba'nın, Kosova Savaşı'nda kendi kanı Hıristiyan kanı ile karışmasını diye kesilen kellesini koltuğuna alıp üç kilometre koştuğu anlatılan *Gülbaba Efsanesi*, Kosova yakınlarında Rogaçitsa köyünde bulunan *Kesikbaş Türbesi* ile ilgili anlatılan efsane, Prizren'deki *Kesik Baş Türbesi*'nde yatan *Ömer Baba* hakkında anlatılan efsane, Makedonya'da Kocacık Efsanesi, Anadolu'da anlatılan Sinop'taki *Seyyid Bilâl Efsanesi*, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde pek çok varyantları bulunan *Kesik Baş* efsaneleriyle benzerlik göstermektedir.

Makedonya'daki Sarı Kızlar Efsanesi şu şekilde anlatılmaktadır:

Kocacık Kalesi kuşatması günlerce sürmüştü, Türkler bir türlü kaleyi İskender Bey'den alamıyormuş. Kuşatma çok çetin geçiyormuş. Hatta öyle bir an gelmiş ki Kocacık Türkleri yenik düşer gibi olmuş. Asker sayısı, savaş araç ve gereci yönünden İskender Bey'le başa çıkamayacaklarını anlamışlar ve umutsuz bir bekleyişe koyulmuşlar.

Bu bekleyiş sırasında 'Sarı Kızlar' adıyla anılan iki genç Türk kıızı aralarında gizlice bir plan kurarak karanlık gecelerden birinde torbalarına binlerce mum koymuşlar ve Kocacık Yaylasına çıkmışlar. Keçi sürülerinin içine dalmışlar. Keçilerin boynuzlarına binlerce mumu tek tek takmışlar, ardından yakmışlar, keçilerin tümünü yayladan aşağıya kaleye doğru kovalamışlar.

Keçiler koşarcasına gelmişler, kaleye tırmanmaya başlamışlar. Gecenin zifiri karanlığında ortalığın birden bire aydınlandığını gören Kocacık Türkleri siperlerden çıkmışlar. Saldırıya geçtiğini sandıkları düşmana karşı koymak için karşı saldırı düzenlemişler.

Zaferi nasıl olsa kazanırız inancındaki İskender Bey'in askerleri ise gecenin eğlencesinde içtikleri şarabın da etkisiyle uyudukları yataklarından silah sesleriyle uyanmışlar. Ortalığın gündüzünü andıran aydınlığını görünce şaşırılmışlar. Kalenin yandığını sanmışlar ve can korkusuyla:

*“Kalâ yandı Mori,
Kalâ yandı Mori,
Yandı Mori...”*

diye bağırışmaya başlamışlar. Canlarını kurtarmak için sağa sola bilinçsizce saldırarak kaçmaya başlamışlar.

Bu saldırı sırasında kızların kelleleri kesilmiş, fakat kellelerini koltuklarının arasına alan Sarı Kızlar, kaçan İskender Bey'in ve ordusunun peşine düşmüş. Düşman kaçmış, sarı kızlar koşmuş. Bir ara düşman, Türklerin arkadan gelip gelmediğini anlamak için duraksama yapıp arkaya bakmış. Bir de ne görsünler; Sarı Kızlar, başları koltuklarında peşlerinden kanatlanmış kelebek gibi uçarcasına koşmuyor mu. Düşman bu durumu görünce daha büyük korkuya kapılıp arkalarına bakamadan kaçmaya devam etmişler. Türkler tarihte “Kocaceng” diye anılan bu zaferi bu şekilde kazanmışlar.

Kalenin adı o günden sonra Yanbori kalmış. Sarı Kızlar başlarını Kocaceng savaşında yitirmiş ama Tanrı onlara ermişlik vermiş. Düşman peşinden koşan Sarı Kızlar başlarını terk etmemiş. Sarı Kızlar, düşmanın peşinden bir süre koştuktan sonra Kocacık – Debre yolu üzerinde Karakol mevki denilen yerde şehitliklerinin son demine ermişler. Nasıl yere düşmüşlerse öyle kalmışlar. Başları koltuklarının arasında bulunmuşlar. Buldukları yere sonradan bir türbe yapılmış. Bugün adak yeri olmuştur.⁶

Yunanistan (Batı Trakya)'da anlatılan *Gazi Yakup Bey Efsanesi* ise Batı Trakya Türkleri tarafından dilden dile şöyle nakledilmektedir:

⁶ Numan Kartal, Makedonya Efsaneleri-Sarı Kızlar Efsanesi, BAY, Mart-Nisan 1996, S.18, s.12

Gazi Yakup Bey, maiyetindeki kırk süvari ile Florina'yı kuşatır. Bu müfrezenin bayraktarlığını Kirli Baba adında biri yapmaktadır. Kaleye hücum esnasında düşman askerlerinden biri Kirli Baba'nın kellesini uçurur. İşte o zaman bir keramet zuhur eder ve Kirli Baba başını koltuğuna alarak savaşa devam eder. Ama o sırada bir kadın kendisini görür. Görür görmez de Kirli Baba hemen oracığa düşüp ruhunu teslim eder. Fetihden sonra kendisini oraya gömerler. Daha sonra bir türbe yapılır. Türbenin bulunduğu yer Kirli Derbend diye anılmaktadır.⁷

Bu efsanenin bir benzerine de Anadolu'da rastlanmaktadır. Erzincan'ın merkeze bağlı Binkoç köyü yakınlarında türbesi bulunan, *Seydi Sultan* için anlatılan efsanede de bu efsanedeki gibi bir kadının kendini görmesi üzerine kahramanın ruhunu teslim ettiği görülmektedir. Bu efsane de şöyledir:

Seydi Sultan askerleriyle birlikte bugün türbesinin bulunduğu yere gelir. Düşmanları ile çok kanlı bir savaşa tutuşur. Düşmanlarını yenerlerse de Seydi Sultan'ın başı gövdesinden ayrılır. Sultan başını yerden alıp koltuğunun altına yerleştirir, askerlerin önüne geçer.

Bu durumu gören bir kadın şaşırır, "Bu ne haldir yâ Rabbim." diye düşünceye dalar. Dayanamayıp askerlerden birine sorar:

"Bu nasıl iştir oğlum, başı koltuğunda olduğu halde orduyu nasıl idare ediyor?"

Kadın bu sözleri söylemiş, ama biraz sonra söylediğine pişman olmuş. Bu sözün üzerine Seydi Sultan kılıcını yere saplar, orada ruhunu Allah'a teslim eder. Askerleri de ardiç ağacı olur.⁸

Bu efsanelerle büyük benzerlik gösteren bir efsane de Kosova yakınlarındaki Rogaçitsa köyünde bulunan bir kesikbaş türbesiyle ilgili efsanedir. Bu efsane ise şöyle aktarılmaktadır:

Burada Bağdat'tan gelen iki şehit yatmaktadır. Bunlar savaşmak için gelmişler ve bir savaş sırasında başları düşman tarafından kesilmiştir. Bu iki başsız şehit derhal kellelerini koltuklarına alarak savaş alanından Rogaçitsa'ya kadar gelmişler lâkin orada halk tarafından görülmüşlerdir. Şaşkın şaşkın kendilerini seyreden halkın gözleri önünde başlarını yere koyup uzanmışlar ve ölmüşlerdir. Sonra üzerlerine bir türbe yapılmıştır.⁹ Bulgaristan'ın Krumougrad (Koşukavak)'da yatırı bulunan, Bektaşî babalarından Said Baba'nın kesilen kellesini bugünkü türbenin bulunduğu yere kadar koltuğunda götürdüğü ve "Türbem işte burada olmalıdır" der gibi bu mekânda ruhunu teslim ettiği biçiminde anlatılan efsane de bu gruptaki efsanelerin önemlilerindedir.¹⁰

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde anlatılan *Garajgal Kalesi Şehitliği* ile ilgili *Deli Mehmet Efsanesi* de kesikbaş efsaneleri arasında söz edilmesi gereken Balkan efsanelerindedir. Bu efsane Seyahatname'de şu şekilde anlatılmaktadır:

Garajgal kalesini kâfirler kuşatır. Deli Mehmet kapıyı açtırıp düşmana hücum eder. Diğer müslüman gaziler de çıkıp düşmana müthiş bir satır vururlar. Bu sırada Deli Mehmet de şehit olur ve başını bir kâfir keser. Deli Hüsrev denilen arkadaşı , Mehmet'i başsız yerde yatar görünce "Bre hey gidi deli, bugün kurban bayramında Hak yolunda kurban oldun. Böyle niye yatarsın, bre koma, kâfir başını götürür..." deyince hemen Allah'ın emriyle başı kesilmiş olan Deli Mehmet derhal yerinden kalkıp başını kesen kâfire yetişir. Sağ eliyle aşağıya çekip bir muştı vurur ki, kâfirin başı hurdahaş olur. Hemen Deli Mehmet, Küffar içine girip önüne gelene muştı vurur, yere serer. Düşman bunun üzerine kaçmağa başlar. Bütün gaziler düşmana

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Folklorunda Kesik Baş*, Ankara 1989, s.23

⁸ Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, İst. 1976, s.99-100

⁹ Şevket Plana, *Kosova ve Makedonya Efsaneleri*, s.335

¹⁰ Lüboomir Mikov (Çev. Sabri Alagöz), *Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi*, Sofya, Şubat 1999, C.4, S.23, s.15

öyle bir satırlar vururlar ki kimse kurtulmaz. Deli Hüsrev şehit olur. Deli Mehmet gelir, Deli Hüsrev'i kucaklar öyle kalırlar.¹¹

Kıbrıs'ta anlatılan *Hala Sultan Efsanesi*'ndeki taşların Filistin'den Kıbrıs'a kendi kendine gelip Hala Sultan'ın yatırı başına dikilmesi, Hacı Bektaş'taki *Beştaşlar* olarak anılan taşların şahitlik için kendi kendilerine yürüyüp gelmeleri olayına büyük ölçüde benzemektedir.

Buradaki benzerlik taşların kendi kendine hareketle yer değiştirmesidir.

Hala Sultan Efsanesi ile ilgili rivayet şöyledir:

Hala Sultan Filistin'e Kur'an talimi için gittiğinde, bir Yahudinin kapısı önünde gayet büyük üç taş görür ve Yahudinin bu taşları satıp satmayacağını sorar. Olumlu cevap alınca taşların parasını öder. Yahudi istihza ile "Taşları ne zaman kaldıracaksınız?" diye sorunca Hala Sultan "Lâzım olduğu zaman" cevabını verir. Şehit olduğu zaman bu taşların evinin önünden kaybolduğunu gören Yahudi, taşların Hala Sultan'ın kabri üzerinde bulunması mucizesinden haberdar olunca durumu öğrenip Kıbrıs'a varır. Taşları Hala Sultan'ın başında görünce İslâmiyeti kabul ederek Kıbrıs'ta yaşayıp ölür.¹²

Kıbrıs'taki bu efsane gibi Balkan Türkleri arasında da taşların kendi kendine hareketleriyle ilgili pek çok efsane anlatılmaktadır. Bunlardan *Şahitler Kayası Efsanesi* şöyle anlatılmaktadır:

Şu dağın eteğinde bir köy, köyün de deli dolu bir çobanı varmış. Çobanlığına diyecek yokmuş ama, bir var ki, huyunu suyunu beğenmediklerinin ineğini danasını gütmemiş.

Yıllardan bir yıl, bu köye bir kıran girer. Sürü koymaz kırar geçirir. Köyün ağzını bıçak açmaz. Velakin, bizim deli çobanın güttüğü ineklerden birinin burnu bile kanamaz. İneklerin bir tüyüne bile zarar gelmez.

Elde iyiler çok ya kötüler de yok değil. Çoban, köyün gözü kendi sürüsünün içinde iken "Elemtere fiş, kem gözlere şiş" demeyi akletmez. İneklerden birine nazar değer. Gülsüm Aba'nın ineği buzağıladıktan üç gün sonra "çat" diye çatlar...

Çoban o akşam dağdan dönünce köyün alt başında bu kara haberi alır, neye uğradığını bilmez. Seğirtir oraya gider.

Görür ki ne görsün, sarı inek serilmiş orta yerde yatıyor, yavru buzağı da orta yerde meleyip duruyor. Gülsüm Aba dersin, kanı iliği kurumuş, iki eli böğründe kalmış. Çoban utana sıkıla:

-Gül Aba, Gülsüm Aba! Bir kaza belâ savmışsın, bunla geçmiş olsun. Veren Allah yine verir. Sakın meraklanayım deme. Körpeyi düşünüyorsan, onu da bana bırak. Ben her sabah omuzuma vurur dağa götürürüm onu. Ne sanki yumruk kadar karını var. Sabah bir, akşam iki emerse dişleri otu çöpü kesecek olur der. Dediğini de eder. Günlerce buzağayı omuzunda götürür, omuzunda getirir yola yokuşa vurmaz. Kendi avucu içinde suyunu içirir, o kadar inek içinde bir yavruyu geçindirir. Dizin dibinden, gözünün önünden ayırmaz. Buzağı kısa sürede fistic gibi olur.

Bir öğle vakti otururken gaflet gelip kısa bir süre dalıverir. O ara buzağı takılır bir ineğin peşine tırmanır dağa doğru. Çoban gözünü açınca bunu görür fırlar peşine fakat huysuzlanan inek yanındaki danaya boynuzunu takınca zavallı danayı uçurumdan aşağı yuvarlar. Çoban yetişip danayı ölümden kurtarır fakat dananın bir ayağı kırılır.

Gülsüm aba çok üzülür üzüntüsünü belli etmez ama komşuları Gülsüm Aba'nın oğlunu fitlerler.

Oğlan orta yerde ağzına geleni söyleyip çobana bağıır. "Yok inek vurduydu, yok dağdan yuvarlandıydı, sen bu kavalı kavaklara çal, bu mavalı başkalarına oku, beni kandıramazsın. Mutlak deliliğin tutmuş, bir taş atıp sen kırmışsındır. Hani şahidin? Kim gördü, seni yalancı... deyince çoban ne diyeceğini şaşırır:

¹¹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Sadeleştirenler: T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik), Üçdal Neşriyat, İst. 1985, C.X, s.280

¹² İslâmoğlu, a.g.y.

-Be hey zalimler, Allahın dağında kim var ki kimi göstereyim, yalana borcum ne! Dağ taş buna şahit der. Sonra başını köyün tepesine doğru dikilen koca dağa kaldırarak:

-Hey dağlar, taşlar! Allah için siz söyleyin, bu böyle olmadı mı? Sarı buzağının ayağını kara öküz vurup kırmadı mı? Diye seslenir.

Olacak olur ya, o anda iki kaya parçası dağdan koparak köyün üstüne doğru yuvarlanmaya başlamaz mı. Çoban olduğu yerde göğsünü gere gere şahitlerini karşılar ama, ötekiler koydunsa bul yerinde. Pabucunu bırakıp kaçan kaçana. O günden sonra bu dağın adı “Şahitler Kayası” kalır.¹³

Efsaneler, en az Anadolu kadar Balkanlarda da zengindir. Balkan Türkleri arasında yaygın olarak anlatılan efsaneler; olaylar, kişiler ve motifler yönünden Anadolu efsanelerini anımsatmaktadır.

Batı Trakya efsanelerinden İskeçe’de anlatılan *Ali Taşı Efsanesi*’ndeki keçileri tuzakla yakalayan Ali’nin duyduğu gaipten gelen “Yeter Ali yeter!” sesi, Bulgaristan Türkleri arasında anlatılan *Sarıköz Efsanesi*’ndeki gaipten gelen: “Sarıköz, gelmesine geliyorum! Ağlayarak mı geleyim, çağlayarak mı?” sesi, Anadolu efsanelerinden Bingöl’de: “*Tortum Gölü Efsanesi*”¹⁴, Kütahya’da; “*Ilıca ve Sarıkız Efsanesi*”¹⁵,’ndeki gaipten gelen seslerle, Zile’de şu şekilde anlatılan:

“Zile’nin hemen kenarında Hüseyin Gazi tepesi bulunmaktadır. Bu tepede Hüseyin Gazi’nin yatır ve yatırın hemen yanı başında biri büyük diğeri küçük iki mezar bulunmaktadır. Yatırın başında da yaşlı bir ardıç ağacı vardır. Tepenin üzerinde birkaç tarla bulunmaktadır. Bu tarlaların hepsi doğal olarak bir birine benzerken bir tarla hepsinden farklı gözükmektedir. Tarlaya baktığınızda tarlanın yüzünün küçük yeşil mercimeğe benzer taşlarla dolu olduğunu görürsünüz. Çevre halkına sorduğunuzda size şu efsaneyi anlatırlar:

Bir zamanlar bu tepenin eteğindeki köyde yaşayan yaşlı ve fakir bir karı koca, bunların da güzel mi güzel bir kızları varmış. Bu kız komşu köyden kimsesiz, yoksul bir delikanlıyla evlenip gelin gitmiş. Kız gelin gittikten kısa bir zaman sonra babası ölmüş. Yalnız kalan annesi yine köyden fakir bir adamla evlenmiş. Adam hem fakir hem de çok aksi biriymiş. Gelin giden kızın da bir bebeği dünyaya gelmiş. Bebek daha altı aylık olmadan bu defa da kızın kocası ölmüş. Bebeğini kucağına alan kız anasının evine dönmüş. Aksi babalık kabul etmediyse de iki kadının yalvarmaları sonucu karın tokluğuna kızı eve kabul etmiş.

Kısa bir süre sonra bebek hastalanmış. Adama bebeği hekime götür, ilaç al dedikçe, “Ben sizin karnınızı doyuramıyorum bebeğe ilaç alamam.” diye çıkmış.

Bebek hastalıktan inim inim inlemeye başlamış. İnsafa gelen adam. “Benim Hüseyin Gazi tepesinde bir tarlam var. Çok dik olduğundan çift çıkmaz. Yaşlandığım için de ekemiyorum. Kazmayı al, tarlayı kaz. Mercimek ek. Mercimek iki ayda tahıl verir. Derer, götürür satarsın. Parasına da bebeğini hekime götürürsün.” Demiş.

Çaresiz kalan kadın bebeğini sırtına sarıp, kazmayı eline alıp erkenden tepeye çıkmış. Yatırın başında dikili taşla ağaç arasına salıncak yapıp bebeğini yatırıp tarlayı kazmaya başlamış. Günlerce kazmış. Mercimeği ekmiş. İki ay beklemiş. Mercimek öyle bol olmuş ki sevincinden havalara uçuyormuş. Bu süre zarfında da çocuk iyni ipliğe dönmüş. Hastalıktan inim inim inliyormuş.

Mercimekleri yolarken göksü sızlamış. Bebeğe süt vermek için yatırın başına koşmuş ki bebekte ses soluk yok. Bi tarlaya bakmış, bir yatıra bakmış, bir bebeğe bakmış sonra bebeğin üzerine kapanıp öyle ağlamış, öyle bağırılmış ki... Feryadı cihanı tutmuş. Bu sırada yatırdan- gaipten bir ses yükselmiş “Mercimeğin taş ola!..

¹³ Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Metinleri II, Ankara

¹⁴ Saim Sakaoğlu, 101 Anadolu Efsanesi, İst. 1976, s.169-170

¹⁵ a.g.e. s.171-173

*Mercimeğin taş ola!..” ta aşağı köyden duyulmuş bu ses. Kadın da ruhunu teslim etmiş bu sesin ardından. Köylüler şaşkınlıkla tepeye tırmandıklarında bütün mercimeğin taş kesildiğini görmüşler. Anne ve bebeği yatırın yanına defnetmişler. O gün bu gün “Taş Mercimek Tarlası” diye anılır olmuş bu tarla”.*¹⁶

Taş Mercimek Tarlası Efsanesi’ndeki gaipten gelen “*Mercimeğin taş ola*” sesi benzerlikler arz etmektedir.

Gaipten gelen sesle ilgili bir başka efsane de *Turhal Adının Efsanesi* ya da *Kesik Baş Efsanesi* adıyla bilinen efsanedir. Bu efsaneye göre:

*Turhal ovasında yapılan bir savaşta Türk askerlerinden biri şiddetle düşman safları içine dalar ve yalın kılıç akşama kadar savaşır. Güneş battığı sırada arkadan gelen bir kılıç darbesi bu cengâver yiğitin başını uçurur. Yere düşen kesik baş, yuvarlana yuvarlana şehir dışındaki köprüye gelir. Yoluna devam edecekken, gaipten gelen bir ses: “Dur! Kal!” diye kesik başa emreder; o da oracıkta kalır. Türkler muharebeyi kazandıktan sonra oraya bir türbe ile meşid yaptırırlar. Böylece şehrin adı Durkal, zamanla da Turhal olur.*¹⁷

Bosna – Hersek’e bağlı Vişegrad kentinde *Drina ırmağı* üzerinde yaptırılan asıl adı Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü olan fakat *İvo Andriç*’in 1945 yılında yayımladığı bir roman nedeniyle *Drina Köprüsü* adı ile anılan köprü üzerine anlatılan bir efsanedeki gaipten gelen ses de bu motifle ilgili efsanelerin en ilginçlerindedir.

Bu efsane şu şekilde anlatılmaktadır:

Drina Köprüsü yapılırken, bir su perisi, köprüünün yapılmasına sürekli engel olur. Mimar Rade’nin gündüz yaptığı yerler geceleri bozulur. Bu durum günlerce devam ettikten sonra, bir gün suların derinliklerinden, gaipten bir ses gelir; Mimar Rade, “Stoya (dur)” ve “Ostoya (kal)” isimlerinde, biri kız diğeri erkek olan ikiz kardeş bulup köprüünün ortasındaki sütunların içine koyup örerse, inşaat devam edecektir.

O günden sonra, bu çocuklar bütün Bosna’da aranmaya başlanır ve getirene büyük armağanlar verileceği vadedilir. Sonunda, ücra bir köyde, şartlara uygun bir ikiz kardeş bulunur ve alınıp köprüye getirilir.

Yavrularının acısına dayanamayan anne, çocuklarının peşine gider. Bu arada Mimar Rade çocukları sütunların içerisine koyup ördürmüş, fakat annelerinin gelip, bunlara süt verebilmesi için aralarda büyük boşluklar bırakmıştır. Gözü yaşlı anne her gün gelip, bu boşluklardan çocuklarını emzirmiştir.

*Daha sonra bu duvarlardan “ana sütü” sızmaya başlamıştır. Bu süt belirli mevsimlerde, taşın üzerinde, silinmez bir iz olarak kalır. Bugün, sütü olmayan emzikli anneler, sütündeki bu izleri kazıyıp toz haline getirerek kullanırlar.*¹⁸

Bu efsanenin bir benzerine de Anadolu’da rastlanmaktadır.

Kırıkkale’de yaşayan Karakeçililer arasında anlatılan “*Çeşnigir Köprüsü*”nün efsanesi *Drina Köprüsü* hakkında anlatılan efsaneye çok benzemektedir. Bu efsane şöyle anlatılmaktadır:

Köprüünün inşaatı sırasında, mimar, köprüünün büyük kemerini bir türlü tutturamaz. Rum asıllı mimar, bu işi yapmak için Allah’a yalvarır.

O gece mimar bir rüya görür. Rüyasında; oğlu ile kızını kurban edip, bunların kanına bulanacak iki taşı köprüye koyması istenmektedir.

Mimar ertesi gün çocukları kurban eder. Bunların kanları ile yoğrulan taşları köprüünün büyük kemerine yerleştirir. Sonuçta köprüünün temeli tutar.

*Sefer dönüşü köprüünün çok güzel olduğunu gören hükümdar, mimarı tebrik eder. Mimar ise: “Sayenizde efendim” diye karşılık verir. Hükümdar bu söze kızıp; “Benim sayemde değil, Allah’ın sayesinde yaptınız.” diyerek, köprüden geçmez.*¹⁹

¹⁶ Mehmet Yardımcı, özel arşivi. (Benzer bir varyantı, (Selvi Ülkü derlemesi), Mehmet Yardımcı-Cahit Kavcar, Efsanelerimiz, Malatya 1988, s.17-18)

¹⁷ Mehmet Önder, Anadolu Efsaneleri, Ankara 1966, s.129

¹⁸ Esmâ Şimşek, *Drina Köprüsü Üzerine Anlatılan Efsaneler*, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri II, Ankara 1997, s.261-262

¹⁹ a.y.

Her iki efsanede de köprü için atılan kemerin tutmaması, bir ses ya da rüya telkini ile temele kurban edilen çocukların gayrı müslim olması ortaktır. Sadece farklılık birine çocuklar diri diri konulmuş, diğerine öldürülüp kanı sürülen taşlar konulmuştur. Drina Köprüsü'nün temelinde süt izleri varken, Çeşnigir Köprüsü'nün temelinde de kan izleri halâ fark edilmektedir. İkisi arasında son derece yakın bir benzerlik bulunmaktadır.

Batı Trakya efsanelerinden *Gelin Mezarı Efsanesi*, sevgilisinden ayırıp kızı, gönlü olmadan evlendirince; olanlar yönünden Anadolu'da anlatılan pek çok efsane ile benzerlik göstermektedir.

Gelin Mezarı Efsanesi'nde gelinin katurın üstünden uçup kayıplara karışması, geride üç damla kanın kalması ve halkın "*Gelin erenlere kavuştu, erenlerle gitti...*" demesi, Anadolu'da Konya yakınlarında Torosların *Geyik Dağı* yöresi aşiretleri arasında anlatılan *Kanlı Mağara Efsanesi*'ndeki gelinin geyiğin üzerine binip kaybolması, bir mağara girişinde geride kalan birkaç damla kana büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Bu efsaneler de biri Balkanlar'da biri Anadolu'da, bir birlerinden çok uzak yörelerde şu şekilde anlatılmaktadır:

Gelin Mezarı Efsanesi

Eski zamanlarda bir düğün varmış. Gitmişler Karaoğlan'ın Han Mahalle köyüne. Bir gelin almışlar. Kara Çukur köyü var. Kara Çukur köyüne götürürlermiş. Fakat gelin mezarının olduğu yere gelince kızın bir sevgilisi varmış. O, çok istermiş o kızı. Orada dua etmiş. Tam orada bir kasırga çıkıyo, bir yağmur çıkıyo, katurın üstünden gelini uçuruyo. "Gelin burada, gelin şurada" demişler ama gelini bulamamışlar. Gelin kayıplara karışmış, gitmiş. Fakat nerede kız katurın üstünde uçmuş, orda üç damla kan görmüşler. Ondan sonra demişler: Bu erenlere kavuştu, erenlerle uçtu gitti... Tutmuşlar o üç damla kan yatağına bugünkü tekkeyi yapmışlar.. İçine mezarını yapmışlar, şiltesini sermişler... İşte o günden bu güne dek Gelin Mezarı Karaoğlan'da anlıktır.²⁰

Kanlı Mağara Efsanesi

Vaktiyle Toros dağları eteklerinde yaşayan bir aşiret beyi vardır. Bey oğlunu evlendirmek ister. Oğlan da babasına Konya Beyi'nin oğlu Ak Sultan'la evlenmek istediğini söyler. Konya Beyi'ne dünürçüler gönderir. Bey kızına danışmadan söz keser. Ak Sultan bu söz kesmeden hiç memnun olmaz. Ne yapsın baba sözüdür, ölüm bile olsa uymak törenin gereğidir.

Günler geçer, düğün günü gelip çatar. Bütün obalara haber salınır, büyük bir törenle gelin uğurlaması yapılır.

Görkemli düğün alayı günlerce yolculuktan sonra Toros dağları arasında Eğri Göl isimli bir gölün kenarındaki geniş çayırılıkta konaklarlar.

Bu çayırılıkta gecelemeyi uygun bularak her tarafı çiğdem, sümbül, akçırağan çiçekleriyle süslü bir vadiye gelin çadırını kurarlar. Gelin çadırına yerleşip biraz istirahattan sonra, gelinlik elbiselerinin üzerindeki kırmızı örtüyü açıp etrafı seyreder.

Gelin hanım çadırından çıkar, gölün kenarındaki yamaca doğru gezer. Etrafi iyice seyrettikten sonra güneşin kırmızılıkları kaybolup da akşamın alaca karanlığı basmaya başlayınca çadırına dönmek isterken ayağı tökeziyip düşer, bayılır.

Kocaman düğün alayı yolun yorgunluğu ve dağ havasının temiz ve hafif rüzgârı ile derin bir uykuya dalar.

Gelin hanım sabaha kadar baygın olarak yatar.

Sabahın ilk ışıkları ile gözlerini açtığı zaman baş ucunda görkemli boynuzları ile pervasız vücudu yere doğru yaslanmış iri bir geyiğin katin ktır geviş getirerek beklediğini görür.

Gelin yerinden doğrularak dikkatlice geyiğe bakar. Geyiğin boynuzları arasında bağlı bir kutu görür. Yanaşıp kutuyu çıkarır. İçini açar. Kutunun içinde yazılı bir kâğıdı görünce açıp okur. Yazıda: (Hey bu dağların çiçekleri kadar güzel, havası kadar temiz, gölü kadar berrak, toprağı kadar bereketli, güneşi kadar parlak, esen rüzgârı kadar alçakgönüllü dilber,

²⁰ A. Dede, Gelin Mezarı Efsanesi, Batı Trakya Efsaneleri, BAY, Mart-Nisan 1996, S.18,s.7

söyle muradını ne istersen merhem olayım. İstersen bin üstüme seni mutluluk diyarına götürüyüm.) yazılıdır. Yazıyı okuyunca düşünüp taşınır. Dağa sorar, güneşe sorar, göle sorar. Hepsinin: (Bin geyiğin üstüne o seni mutluluk ve huzur diyarına, güzellikler ülkesine götürülecektir.) diye olumlu yanıt verdiğini hisseder.

Ak Sultan yerinden kalkıp geyiğin üzerine oturur. Geyik, yerinden sıçrayıp enginlerden seller gibi yükseklerden yeller gibi giderek, çok uzaklardaki pamuk yığınları gibi bulutların arasında kırmızı duvağı ile kaybolur.

Arkada kalanlar gelini çadırında sanarak çadırın açılmasını beklerler. Bir ses gelmeyince çadıra bakarlar. Bir de ne görsünler Ak Sultan gitmiş. Hemen durumu beye haber verirler. Etrafi didik didik ararlar fakat bir ize rastlamazlar.

Etraftaki aşiretlerden yardım isterler. Yaşlı ve tecrübeli bir çoban aramak üzere gelir. Dağ yamaçlarında ararken bir geyiğin izine rastlar. Bu izi takip ederek Torosların en yüksek yerine kadar çıkar. İz büyükçe bir mağaranın ağzında son bulur.

Çoban arkasından gelenlere dönerek: “Aradığınız gelin bir geyiğe takılarak bu dibi olmayan mağaraya gitmiştir. İz burada bitti. Gelinin kırmızı duvağından bir iplik buraya takılmış. Bunların hepsinden başka bir de yıllardır bu mağarayı tanırım. Mağaranın taşları kırmızı değildi. Şimdi ise gelinin kırmızı duvağı mağaranın taşlarını boyamış.

Varın söyleyin beyinize Ak Sultan muradına ermiş. O artık dağların olmuş.” Deyince hepsi birden ağlayarak geriye dönerler.

O gün bu gündür mağaranın taşları kıpkırmızıdır. Bundan sonra, o mağaraya “Kanlı Mağara”, Torosların en yüksek tepesi olan bu dağa “Geyik Dağı”, bu dağın bitişiğindeki Ak Sultan’ın çadırının kurulduğu dağa da Ak Dağ adı verilir.²¹

Makedonya’daki *Kral Kızı Efsanesi*’nde ermiş kızın, hocası yerine geçip mezarda çocuk okutması olayı Anadolu efsanelerinin kimilerinde görülen ermişlik ve ölünün yer değiştirme olaylarını anımsatmaktadır. Makedon efsanelerinden *Karı Koca ve Koyunları Efsanesi* Anadolu’daki *Kervancı Efsanesi* ile taş kesilme olayı yönünden büyük benzerlik gösteren efsanelerdendir.

Makedonya’da yaygın olarak anlatılan *Yusuçuk ve Fatmacık Efsanesi* ise hem Anadolu’da, hem de çeşitli Türk yurtlarında anlatılan taş kesilme motifinin ön planda olduğu benzer efsanelerle tam bir uyum göstermektedir.

Taş kesilme motifi ile ilgili Kıbrıs, Anadolu ve Balkan Türkleri arasında anlatılan pek çok benzer efsanenin olduğu yakından bilinmektedir.

Kıbrıs, Anadolu ve Balkan Türkleri arasında anlatılan efsaneler ağızdan ağıza geçerken, anlatanın heyecanına, psikolojik yapısına ve düşüncelerine uygun bazı eklemeler ve çıkarmalarla değiştirilmişlerdir. Bu değişimler de yine Türk kültürü çerçevesinde gelenek-görenek ve Türk inançları doğrultusunda oluşmuştur.

Türk halkının ortak duygu, düşünce ve geleneği bütün Türk efsanelerine yansımış, halk kültürünün diğer ürünleri gibi ortak duygu ve düşüncesinin tercümanı olmuştur.

Sözümü, Batı Trakya’da İskeçe’den derlenen *Kütüklü Tekke Efsanesi* ile bitirmek istiyorum:

İskeçe’de, Sünnetçi Köyü yakınlarında Boru Gölü’nün batısında Kütüklü Tekke diye anılan bir tekke vardır.

Bu tekkenin üç yüz dönüm kadar ormanı varmış. Bu ormandan kimse bir çöp dahi götüremezmiş. Çok da arıları varmış.

Hırsızlar bir gece tekkenin yanından iki kovan arıyı alıp gitmişler. Yürümüşler yürümüşler ... dönüp bakmışlar ki tekke yanlarında. Yollarına devam etmişler, yine saatlerce yürümüşler dönüp bakmışlar ki tekke yine yanlarında şaşırıp kalmışlar. Biraz daha yürüyüp yine arkalarına baktıklarında tekkeyi yanlarında görünce korkuları son noktaya gelmiş. Hemen geri dönüp kovanları aldıkları yere bırakmışlar,

²¹ (Hayri Yıldız derlemesi), M. Yardımcı, C. Kavcar, a.g.e. s.9-12

yürüyüp gitmişler. Bakmışlar ki arkalarında tekke yok. Rahat bir nefes alıp koşarak evlerine dönmüşler.

Anadolu ve tüm Türk yurtlarında anlatılan bu tür ortak efsanelerin, tüm Türkler arasında ortak bir kültür bağının işareti olduğunu belirtmek ister, bu bağın daha da güçlenmesi dileği ile saygılar sunarım.